

Zpráva z konference *Sounds as Material Culture: Experimental Archaeology and Ethno-Archaeology* (ISGMA, Berlin, 1. – 5. 11. 2021)

Acta Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni /
West Bohemian Review of
Social Sciences & Humanities
2022, Vol. 14 (1), 75-78
DOI: <https://doi.org/10.24132/actaff.2022.14.1.6>
<https://actaff.zcu.cz/>
ISSN 2336-6346

This paper is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

První listopadový týden hostila novostavba berlínského Humboldtova fóra již jedenáctou konferenci mezinárodní skupiny pro výzkum hudby v archeologii (International Study Group on Music Archaeology¹). Vzhledem ke koronavirovým omezením byla konference pořádána jako hybridní událost, některé části (workshopy, večerní koncerty) však nebyly vysílány online. Naprostá většina z přibližně 50 účastníků byla přítomna osobně, neboť společenský rozměr je nezastupitelnou a neopominutelnou součástí tohoto druhu setkávání. V případě sdílení a prezentace audiálního a akustického výzkumu (včetně hmotných rekonstrukcí nástrojů, ale i technik hry či zpěvu) jsou osobní kontakt a účast o to méně nahraditelné. Od poslední větší konference věnované archeologii zvuku a hudby navíc uběhly již čtyři roky (Chroustovský 2017).

Konference sestávala z 15 odborných sekcí zahrnujících celkem 47 příspěvků (včetně pěti posterů).² Vzhledem k převaze evropských badatelů zůstávalo těžiště zájmu na našem kontinentu, přesto byl geografický záběr příspěvků značný (jižní a střední Amerika, severní Afrika, Čína, Japonsko, Sumatra). Chronologický rozsah neměl hranice žádné, a příspěvky se tak rozpínaly od nejstarších mladopaleolitických nálezů až po nedávné či současné etnoarcheologické výzkumy.

Po úvodních slovech pořadatelů (S. Hagel, L.-Ch. Koch, M. Mengel, D. Shehata) otevřela konferenci sekce Trends in music archaeology, v jejímž rámci byly nastíněny současné výzkumné projekty v Číně (F. Jiànjūn, laboratorní rekonstrukce a experimentování), v Jižní Americe (J. Peréz de Arce, zejména poznatky na základě etnografických výzkumů společností žijících v Andách) a v Evropě (A. Gruszczynska-Ziółkowska, polský projekt Archeologiczne instrumenty muzyczne w polskich zbiorach muzealnych).

Tradiční jádro konference tvořily sekce věnované jednotlivým kategoriím hudebních nástrojů, z nichž nejčastěji byly zastoupeny dechové (osm) a samozvучné (sedm). Široké spektrum dechových nástrojů prezentovaly zejména nejstarší paleolitické flétny z oblasti švábské Jury (S. Münzel, G. Dalferth, W. Hein, B. Spreer, H. Wiedmann, A. F. Potengowski), flétny z Egypta (M. Sciascia), keltoiberské keramické trouby na území Španělska (R. Jimenez), antické plátkové auloi (Ch. Terzēs, O. Sutkowska), římská vojenská trouba z hrobu důstojníka (D. Castaldo), galořímská tuba z Belgie (P. Herbin, Ch. Vendries), dále vrcholně středověké varhany z Británie (L.-A. Taylor) či Izraele (D. Catalunya), ale také předkolumbijské trouby Májů pravděpodobně vytvářené z tykví (M. Howell). Příspěvky k idiofonům zahrnovaly znějící skalní útvary z Norska (G. Kolltveit), známý litofon z Talang Anau ze Sumatry (Ch. Louven), kovové idiofony na území střední Evropy (B. M. Pomberger), keramická chřestidla doby bronzové z Polska (I. Czajka, K. Tatoń), egyptská sistra (R. Shehata, E. Elbably), apulianská sistra (v literatuře též spojované s pojmem

¹Viz web ISGMA (<http://www.musicarchaeology.org>).

²Viz <https://sites.google.com/view/isgma2021/programme>.

psythyra, F. Vergana Cerwqueira), římská chřestidla v Nizozemí (A. Tamboer), ale též májská chřestidla (M. Cuira). Ke strunným nástrojům patřily tzv. stepní harfy střední Asie doby železné (včetně Tarimské oblasti, G. Currie), loutny ze starověkého elitního ženského hrobu z Wuwei v Číně (W. Xidan) a čínské loutny z japonských sbírek (I. Furniss). Samostatné příspěvky byly věnovány příslušenství, k nimž patřila plektra starověkých mediteránních harf, louten, lyr a kithar (F. A. Quintero) či vrcholně středověké ladicí klíče na území Polska (D. Popławska, J. Sikora). Obecné přehledové studie prezentovaly čínské neolitické hudební nástroje na příkladu elitních pohřbů v Taosi (F. Xueyang), nejstarší nástroje Egypta (H. Köpp), instrumenty doby římské v Británii (J. Lloyd) či méně známé aztécké instrumenty (včetně ukázek hry, A. A. Both).

Hojně zastoupen byl také experimentální rozměr studia, a to nejen jako dílčí součást výzkumu ve výše uvedených případech, ale také v rámci specializovaných příspěvků. Mezi nimi bylo možno nalézt mezolitické chřestivé závěsky ze zvířecích zubů a jejich výrobu, nošení, tančení a traseologii (R. Rainio, K. Mannermaa), výrobu pravěkých keramických či dřevěných bubnů (A. Schlauch, L. Chroustovský), starověkého egyptského válečného bronzového bubnu (R. Shakweer, M. Maged, A. Hatab), egyptskou harfu ze sbírek v Louvru (S. Emerit, S. Schulz, R. Eichmann), severské bronzové lury (J. Schween, T. Helmerking) či přehledový příspěvek o rozvoji čínských experimentálních přístupů (W. Zichu).

Specifičnost tradiční interdisciplinární spolupráce s etnografií a historií ilustrovaly příspěvky k jednomu z nejrozšířenějších zvukových artefaktů na světě – bzučákům (buzzdisc/Schwirrscheibe, buzzbone, C. Lund), při interpretaci asyrských reliéfních znázornění na základě studia vokálních předovýchodních ženských technik (S. Mirelman) a při (náhodné) identifikaci rozbitých keramických nádob druhotně užitých jako ozvučná zařízení v řeckých vesnických kostelech (G. London, A. Georgiades). Detailní ikonografické studium bylo představeno na příkladech pramenů k hudební produkci ve starověkých Aténách (A. Liveri) či k organizaci výroby fléten v dílnách starověkého Řecka (S. Perrot).

K hudební archeologii neodmyslitelně patří též archeoakustika, jež se věnuje nejen akustickým analýzám movitých artefaktů (ty bývají součástí výše nastíněných příspěvků), ale především rekonstrukci prostředí, ve kterém zvuková produkce probíhá. Zde byly představeny celkem tři projekty. Na základě detailního studia historických pramenů byly charakterizovány audiální zkušenosti starověkých autorů žijících v Římě (J. Günther, F. Leitmeir). Dlouhodobý projekt Soundgate (R. Till), který je zaměřený na experimentální digitální rekonstrukci sonosféry mladopaleolitických španělských jeskyň, na Stonehenge, či na starověký amfiteátr na Maltě se posouvá do další fáze, tentokrát se zapojením virtuální reality. Další projekt je zaměřený na akustickou rekonstrukci vybraných míst významného středoamerického náboženského centra Teotihuacanu na území dnešního Mexika, která bude v budoucnu součástí aplikace rozšířené reality využitelné při prohlídce památky (A. Both).

Systematický přístup ke studiu zvuku a hudby v minulosti vyžaduje zapojení mezinárodních databází. Jednou z nich je i Repertorium electronicum Instrumentorum Musicorum Antiquorum (RIMAnt), která je zaměřena na archeologické nálezy a ikonografické památky starověkého středomoří, Egypta a Předního Východu (D. Restani, D. Castaldo, S. Emerit, S. Perrot, Ch. Vendries, A. Vincent). Po ukončení testovací fáze by měla být přístupná online, a to ve třech jazykových mutacích (francouzština, italština, angličtina).

Pětici konferenčních dní předělily dva téměř celodenní paralelně probíhající workshopy. První z nich, Reconstruction of Palaeolithic melodic wind instruments – variability of shape, sound and performing practices (A. F. Potengowski, W. Hein, B. Spreer, G. Dalferth, S. Münzel), byl věnován mladopaleolitickým evropským kostěným aerofonům. Po teoretickém úvodu do základních fyzikálních aspektů proudění vzduchu v dutinách a fyziologických procesů v tělech hráčů sdíleli badatelé své zkušenosti s experimentální replikací (často komplikovanou nekompletností nálezů) a rozma-

nitými technikami hry. Na základě morfologické analýzy nelze odhadnout, zda archeologický nález představuje flétnu, případně tělo plátkového nástroje (plátky z organických materiálů nelze archeologicky doložit). Avšak poznání ohledně způsobů hry pokročilo od dob F. Seebergera (např. 1998) značně kupředu, zejména úsilím profesionálních hudebníků (např. Potengowski, Till 2017, stručně též Chroustovský 2020).

Druhý workshop *Accessing museum artefacts – Ancient Near Eastern artefacts: whistles and idiophones, Egyptian harps and lyres* (D. Shehata, S. Hagel) zahrnoval prohlídku muzejních exemplářů pravěkých a starověkých hudebních nástrojů Předního Východu a vědecký souboj argumentů nad možnostmi rekonstrukce starověké řecké kithary, jež je známa pouze na základě ikonografických a písemných pramenů. Jelikož se autor účastnil prvního workshopu, nelze o tomto referovat podrobněji.

K setkání tohoto druhu již neodmyslitelně patří večerní koncerty, nyní se jednalo o úterní prezentaci hry na egyptské loutny (H. Mahmoud a D. Shehata), včetně ukázek různých technik (N. Thym, N. Sitson) a čtvrteční dobrovolná vystoupení účastníků konference.³ Účastníci, kteří vydrželi až do závěru konference, si mohli vychutnat komentovanou prohlídku etnografických sbírek (hudební nástroje světa, Afrika, Austrálie, Oceánie) či sbírky recentního a současného asijského umění v rámci Humboldtova fóra.

Tematicky specializovaná vícedenní konference má nesporné výhody v tom, že v relativně krátkém čase (avšak informačně i zážitkově nabytých dní) se začnou prolínat rozmanité myšlenky a přístupy prezentované přednášejícími z odlišných vědeckých, ale též kulturních tradic. Celou konferencí se takto prolínala například andská inspirace ohledně rituální kolektivní hudební produkce (např. některé druhy fléten nelze považovat za samostatný hudební nástroj, neboť jsou rozeznívány kolektivně pouze jako součást rituálních praktik). Některé příspěvky se nesly v odvážném duchu, příkladem uveďme G. Kolltveita, který experimentálně zkoumal možnosti interpretace kostěného artefaktu z jeskyně Geißenklösterle jako potenciálního hudebního luku, což by historii tohoto druhu nástroje posunulo až do aurignacienu, a L. Chroustovského, který zkoumal možnosti výroby a užití dřevěných bubnů jako ekvivalentních těm keramickým v eneolitu. Jakkoliv se mohou oba soubory otázek a hypotéz jevit a priori jako hodné zamítnutí, experimentální studie prokázaly jejich obecnou platnost (tj. v daných obdobích by bylo možné takové nástroje vyrobit i hudebně užít). Přesto nelze na jejich základě hovořit o tom, jak to v minulosti skutečně bylo, a bude třeba počkat na spolehlivé archeologické doklady. K dalším společným uvědoměním patří i to, že je potřeba sdílet repliky mezi jednotlivými badateli a zajistit jejich prozkoumání i ze strany profesionálních hudebníků.⁴ Archeologie hudby a zvuku je nutně interdisciplinární záležitost a lze s potěšením sledovat, jak je tento rozměr, a to včetně moderních metod, které s sebou nese, vetkán nejen do velkých vlnkových projektů, ale i do běžných dílčích studií. A tak lze doufat, že zajímavé setkání bude opět publikováno v řadě *Studien zur Musikarchäologie (Orient-Archäologie, Rahden*; např. Eichmann, Fang, Koch 2019).

³Zejm. ukázky hry na paleolitické aerofony (G. Dalferth, dále duo A. F. Potengowski a G. Wieland představili několik vlastních skladeb z alba *The Edge of Time*, blíže Chroustovský 2020), egyptskou vojenskou hudbu (R. Shakweer, M. Maged a A. Hatab) či lyrické písně v doprovodu loutny (H. Köpp), řecké skladby pro kitharu (S. Hagel) až po sugestivní ukázkou hry na mezoamerickou flétnu užívanou k oslavám smrti (J.-L. Ringot).

⁴Např. pokud byl velmi tenký artefakt z labutí kosti z Geißenklösterle opravdu flétnou, pak na ni dokáže zahrát skutečné tóny i melodie pouze A. F. Potengowski, ačkoliv se o to pokoušeli i jiní (Münzel, Seeberger, Hein 2002; Potengowski, Till 2017).

Bibliografie

- Eichmann, R., J. Fang, L. C. Koch (eds.). 2019. *Music Archaeology from the Perspective of Anthropology. Papers from the 10th Symposium of the ISGMA at the Hubei Provincial Museum, Wuhan, China, 21–25 October, 2016. Studien zur Musikarchäologie XI. Orient-Archäologie 40.* Rahden/Westf.: Marie Leidorf.
- Chroustovský, L. 2017. „XV. Symposium of the ICTM Study Group on Music Archaeology.“ *Archeologické rozhledy* 69 (4): 672–673.
- Chroustovský, L. 2020. „Hudba z počátku věků – hra na nejstarší paleolitické flétny Německa a Francie z pohledu současného bádání a umění.“ *Archeologie západních Čech* 11 (1–2): 219–221.
- Münzel, S., F. Seeberger, W. Hein. 2002. „The Geißenklösterle flute – discovery, experiments, reconstruction.“ Pp 107–118 in H. Hickmann, A. D. Kilmer, R. Eichmann (eds). *The Archeology of Sound: origins and organisations. Studien zur Musikarchäologie III.* Rahden/Westf.: Marie Leidorf.
- Potengowski, A. F., R. Till. 2017. *The Edge of Time: Palaeolithic Bone Flutes of France & Germany. European Archaeology Music Project Vol. 4 (DCD34185).* Edinburgh: Delphian Records.
- Seeberger, F. 1998. „Zur Spielweise paläolithischer Knochenflöten.“ *Archäologisches Korrespondenzblatt* 28 (1): 31–33.

Luboš Chroustovský
Západočeská univerzita v Plzni
chrousto@kar.zcu.cz